

arbeiders —, om verzekerd te blijven van voortgaande produktie. Anderzijds werden leden van door de plaatselijke overheid ondersteunde gezinnen gedwongen om in de fabriek te werken. Daarbij vond het bedrijf een gewillig lokaal bestuur, dat om economische en politieke redenen belang had bij de disciplineren van 'leeglopers en bedelaars'. Toch waren er ook conflicten met de lokale elite, die haar ideaal van paternalistisch gezag ondermijnd zag door de nieuwe economische hiërarchie.

Lier ondervond in zeer sterke mate de nadelige gevolgen van deze industriële monocultuur (rond 1815 was tien procent van de Lierse bevolking—zo'n 12.000 zielen—werkzaam bij De Heyder & Co. en veertig procent geheel of gedeeltelijk afhankelijk van de lonen die de fabriek uitkeerde). Had de afschaffing van de plaatselijke corporatistische monopolies misschien nog een heilzaam economisch effect, de industrialisatie leidde tevens tot eerdere gezinsvorming en daarmee tot een groot geboortenoverschot dat nog eens versterkt werd door immigratie van ontwortelde plattelandsbewoners. Vooral in tijden van slechte conjunctuur — tussen 1810 en 1820 en in de tweede helft van de jaren twintig — bleek het fabrieksproletariaat een kwetsbare groep: '... werkgelegenheid en onderstand wisselden elkaar af, waarbij de firma de vruchten van de arbeid plukte en de Lierse gemeenschap voor de lasten van de werkloosheid opdraaide'.

Het is verrassend en merkwaardig tegelijk, dat de schrijvers enerzijds pogen het 'model'-begrip industrialisatie te nuanceren en anderzijds de sociale effecten ervan toch op dezelfde wijze benaderen als de Engelse sociale hervormers (zoals bijvoorbeeld Toynbee), die het begrip Industriële Revolutie in negatieve termen introduceerden, namelijk als de oorzaak van de 'moral degradation of the working classes'. Maar voor het stadje Lier overtuigt deze analyse: industrialisatie en verarming gingen hand in hand. Dit is een zeer lezenswaardig boek, dat nog eens duidelijk aangeeft in welke diverse gedaanten de industrialisatie zich op het continent heeft gemanifesteerd. Vooral voor onderzoekers van regionale effecten van industrialisatie is dit een belangrijke studie.

H. J. de Jong

MIDDELEEUWEN

D. E. H. de Boer, J. W. Marsilje, ed., *De Nederlanden in de late middeleeuwen* (Aula paperback 145; Utrecht: Het Spectrum, 1987, 447 blz., f42,50, ISBN 90 274 1748 2).

Toen H. P. H. Jansen in 1985 na een lange ziekte overleed, verdween een van de meest markante en zeker de meest produktieve van de Nederlandse mediëvisten. Zijn handboeken over de algemene en over de vaderlandse geschiedenis van de middeleeuwen waren bestsellers, vaste waarden voor elke student geschiedenis van universitair en MO-opleidingsniveau.

De bundel die hier wordt voorgesteld en die net als de hierboven vernoemde boekjes door de uitgeverij Het Spectrum wordt uitgegeven, is aan de nagedachtenis van Huub Jansen opgedragen. De redacteurs van de bundel, De Boer en Marsilje, openen met een schets van de persoon en het werk van Jansen, terwijl Van Marrewijk verantwoordelijk is voor de lijst van zijn publikaties. Moge er op gewezen worden dat de (enigszins) aangepaste herdruk van de WPGN I onder de titel *De Lage Landen van Prehistorie tot 1500* (1978) niet is vermeld.

In drie grote rubrieken zijn circa vijftientig artikelen ondergebracht. De eerste bundelt de

bijdragen over religieuze en culturele ontwikkelingen, de tweede en derde die over sociale en institutionele ontwikkelingen respectievelijk in de stedelijke samenleving en op het niveau van de landsheerlijkheden.

Bij bundels is uit de aard van het genre zelf te verwachten dat de inhoud sterk dispaaraat is. Ook deze publikatie ontsnapt hieraan niet. Bovendien is de aanpak sterk verschillend: van een sterk structuralistische bijdrage, uitgaande van een brede maatschappelijke en relevante vraagstelling (opgang en machtsverwerving) van Wim Blockmans (*Mobiliteit in stadsbesturen 1400-1550*), naar beperkte themata, sterk descriptief en op een smalle basis opgebouwd. Wat alle bijdragen wel karakteriseert is de leesbare stijl, die het een boek maken dat ook gelezen zal worden in de trein ... wat van bundels zelden kan worden verwacht.

Het bespreken van een bundel is altijd ondankbaar, omdat telkens een selectie wordt gemaakt van de titels die aan de orde komen, en de evaluatie daarvan is nu eenmaal sterk persoonlijk gebonden. Zelf houd ik veel van artikelen waarin methodologische aspecten een grote plaats krijgen. Dat betekent dat bijdragen als die van Hugenholtz (Melis Stoke en Jacob van Maerlant) of van Prevenier (Vrouwenroof als middel tot sociale mobiliteit in het vijftiende-eeuwse Zeeland) mij sterk hebben geboeid, al wijken ze dan ook in thematiek en uitwerking heel erg van elkaar af.

Ik houd ook van bijdragen waarin interdisciplinair te werk wordt gegaan. Dat laat mij toe om Van Oostrom te vermelden (*Literatuur en levensloop: de succesmoraal van Dire Potter, ambtenaar-auteur aan het Hollandse hof*). Ook valt in mijn smaak—hieruit blijkt weer eens hoe subjectief zo een bespreking als deze is— wat comparatief is. Zo is de bijdrage van Leupen (Schepenbank en gemeente te Nijmegen) veel meer dan wat de titel laat vermoeden: de uitnodiging namelijk om de criteria over het begrip stad nog eens te bekijken. In één adem kan dan ook Scheurkogel worden vermeld (*Opstand in Holland*), een vergelijking van oproerige bewegingen, die een structuurverandering aantoonden.

Veel van de bijdragen hebben Holland als historisch kader wat in een bundel voor Jansen natuurlijk heel terecht is. De evaluatie van Jongkees over 'Holland in Erasmus' tijd' en de schoonmaak van Enno van Gelder over de benamingen voor munten zijn heel boeiend te noemen.

Haast al wie naam heeft of naam krijgt binnen de Nederlandse mediëvistiek deed mee. Ik blijf onvolledig als ik hier enkel nog Cohen, Van Herwaarden, Van Winter, De Bruin, Bredero, Faber, Linssen, Bange en Weiier vermeld, terwijl de beide redacteurs ook nog een eigen bijdrage tekenden.

Slot: de bundel zal een eigen leven leiden, los van Jansens handboeken, maar toch ook als een uitdieping van aspecten die door hem vaak met veel finesse waren aangevoeld. Dat de geschiedenis reconstrueren veel meer afhangt van de persoonlijkheid van de auteur dan van de informatie van de bronnen, zal elke lezer hier sterk ervaren.

L. Milis

E. H. P. Cordfunke, *Gravinnen van Holland. Huwelijk en huwelijkspolitiek van de graven uit het Hollandse Huis* (Zutphen: De Walburg Pers, 1987, 144 blz., f29,50, ISBN 90 6011 529 5).

De lezer die dit boek openslaat in de hoop een aanvulling te vinden op zijn kennis van de vrouw in de middeleeuwen komt bedrogen uit. Al uit het 'Woord vooraf' wordt duidelijk dat de auteur